

УДК 811.111-133"15" Спенсер

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ЛІТЕРАТУРНОГО СПАДКУ ЕДМУНДА СПЕНСЕРА (В АСПЕКТІ ДІАХРОНІЇ)

Марина Щербина

*Дніпродзержинський державний технічний університет,
вул. Дніпробудівська 2а, м. Дніпродзержинськ, Дніпропетровська обл., 51918,
e-mail:languages215@ukr.net*

Розглянуто перший період рецепції творчості Едмунда Спенсера, видатного англійського поета доби Ренесансу, який пов'язаний з появою низки послідовників спенсерової традиції. Поява послідовників Едмунда Спенсера свідчить, що науковий інтерес до літературної спадщини й особистості самого поета закономірний.

Ключові слова: рецепція, “Пастуший календар”, спенсерова традиція, алегорія, топос, дискурс.

Усі дослідники однакові в тому, що творчість ренесансного поета Едмунда Спенсера, яка яскраво віддзеркалює суттєві процеси історії та літератури Англії XVI століття, є багатогранною, різножанровою та надзвичайно оригінальною в поетологічному аспекті. Інтерес до постаті цього літератора не завжди був стійким, а в науковій рецепції його доробку були періоди як стрімкої інтенсифікації дослідницького пошуку, так і спадів. Тож доцільно обрати діахронічний ракурс репрезентації спенсерознавчого дискурсу, що дасть змогу виділити певні рівні й етапи сприйняття й критичного осмислення творчості Е. Спенсера, а також виявити полемічні або маловивчені аспекти.

Одним і першим з етапів рецепції творчості “поета поетів” можна вважати період часу, починаючи з першої публікації його поеми “Пастуший календар” (“The Shepherdes Calender”, 1579) і закінчуючи початком XVII століття. До того доцільно вести розмову про три самостійні й одночасно взаємозалежні рівні рецепції: *рівень читацького сприйняття, рівень творчого осмислення й рівень літературно-критичної оцінки*. Найпродуктивнішим у цей час виявився перший рівень, який містить читацькі відгуки, що в сукупності з літературно-критичним сприйняттям інспірували такі культурні практики, як перевидання творів, найрізноманітніші форми наслідування, вшанування письменника тощо.

Після публікації “Пастушого календаря”, першого визначного твору поета, Е. Спенсер зазнав великого успіху, який з часом швидко переріс у гучну славу. Співвітчизники називали Спенсера “новим поетом”, “чудом дотепності” і “нашим головним поетом” [9]. Саме Е. Спенсер одним із перших серед англійських ренесансних літераторів порушив проблему ролі поетичного мистецтва в житті суспільства, яка в 1580–1590 роках набула особливої актуальності й стала одним з лейтмотивів літературно-критичного дискурсу (Дж. Паттенгем, Ф. Сідні, Т. Лодж, Т. Кемпін, С. Деніель та ін.). Поетизував-

ши в епічній поемі “Королева Фей” Єлизавету I та прославляючи її мудре правління, Е. Спенсер по суті долучився до формування масштабного загальнонаціонального міфу про велич Британської імперії. Він не лише переконливо продемонстрував сучасникам, наскільки потужними є смислотворчі потенції слова, але й, як показала історія, довів, наскільки впливовою може бути роль поета у формуванні системи цінностей, офіційних політичних доктрин, затребуваних владним дискурсом міфологом, ідеологічних чи культурних конструктів. Після публікації поеми “Пастуший календар” відразу стало зрозуміло, що поет, на якого очікувала епоха, з’явився [5, р. 641–644].

Тенденція привнесення політичних алюзій та серйозних філософських, соціальних і естетичних конотацій у художній світ пасторалі, яку започаткував Е. Спенсером згодом набрала потужності у творах його молодших сучасників: Ф. Гревіля, С. Деніела, М. Дрейтона, Дж. Вітьєра, яких російська дослідниця І. Бурова назвала “спенсеріанцями” [1, с. 24].

Найславетніший твір Е. Спенсера – “Королева фей” (“The Fairy Queen”, 1589–1596), завдяки якому поет став всевітньо відомим та який він, однак, не встиг закінчити. Спенсер написав тільки шість перших книг. У його рукописах знайдена частина сьомої із планованих дванадцяти книг. У цій поемі Е. Спенсер виявив багату фантазію, витончений поетичний світогляд, розуміння природи, уміння писати гарною, звучною й колоритною мовою.

Едмунда Спенсера справедливо визнають засновником однієї з вельми популярних традицій в англійській поезії – спенсерової традиції. В цьому сенсі автора “Королеви фей” можна поставити в один ряд з такими відомими тогочасними поетами, як Джон Донн (1572–1631) і Бен Джонсон (1572–1637), яких вважають засновниками двох поетичних шкіл – одну з яких зазвичай називають метафізична школа, а іншу – “сини Бена”. Дослідник творчості Е. Спенсера Дж. Гранді серед спенсеріанців виділив дві відносно самостійні групи, для яких характерний відзначені глибокий консерватизм: першу заснував у Лондоні М. Дрейтон, а другу – в Кембриджі Ф. Флетчер (1582–1650) [7, с. 94].

Вихід друком поеми Е. Спенсера “Епіталама” (1595), у художньому просторі якої конвенційні звернення поета до античних образів (музи, німфи) органічно поєднуються зі щирими інтонаціями й приватною інтимністю, по суті стала ключовою подією в історії цієї жанрової традиції на англійському ґрунті. Досвід Е. Спенсера органічно засвоїли такі його співвітчизники, як Дж. Донн, У. Томсон, К. Смарт, Дж. Скотт та Л. Бегот. Ностальгійні умонастрої, поетизовані у “Руїнах часу” (1590) Е. Спенсера, стали головною тональністю в творчості деяких барокових поетів, зокрема у “Пастушких оракулах” (1646) Ф. Карліса та в “Пасторалі” (1653) В. Бесса, а також у ліриці сентименталістів (“Пори року” (1730) Дж. Томпсона, “Пори року” (1751) М. Мендеза та ін.).

Усі твори продовжувачів “поета поетів” відрізняються один від одного як сюжетом, так і обсягом, однак їх зближує наявність глибокої щирості поетичних інтонацій, що властиві творам автора “Королеви фей”. Тематичний діапазон поезії послідовників Е. Спенсера досить широкий: від інтимних переживань ліричного героя до політичних колізій і глобальної соціальної проблематики. І якщо для самого Спенсера простота й природність поетичної мови були обов’язковим критерієм досконалості, то для поетів,

художнє мислення яких формувалося під потужним впливом маньєризму (зокрема, ліліанської манери – евфуїзма), який тільки зароджувався, пишномовність стилю, ряснота риторичних фігур і тропів, барвистість стилю стали атрибутами творчої майстерності. До того ж, всі вони зберігали вірність спенсеровій установці на максимальну широту проблемно-тематичного спектра Поезії.

Так, поетичні твори Ф. Гревіля (1554–1628), біографа та друга Ф. Сідні, відображають глибокий інтерес до політичної проблематики й прагнення силою Поезії вплинути на справи в державі, на тих, хто править суспільством. Натхнення в пуританізмі черпав Дж. Візер (1588–1667), В. Брауні (1590–1645) прославляв радості сільського життя, а М. Дрейтон (1563–1631) – королеву Єлизавету. Один з поетичних сюжетів на описі всього людського організму вибудував Ф. Флетчер (1582–1650), а його брат Джиль Флетчер (1588–1623) запропонував читачам віртуозну поетичну апологетику християнської віри в Бога. У жанровий зв'язок цих авторів із творчістю Е. Спенсера теж проглядається досить чітко. Улюблені художні форми (цикл сонетів, пастораль, алегорія), які Е. Спенсер і Ф. Сідні “запозичили” у французів і італійців, так органічно прижилися на англійському поетичному ґрунті, що інтерес до них не вгасав аж до XIX століття.

Яскравими представниками Лондонської групи послідовників “поета поетів” були його друзі В. Брауні і Дж. Візер і безпосередньо сам лідер групи, відомий поет М. Дрейтон. Майкл Дрейтон написав пасторальні еклоги “Пастуший вінок” (1593), у яких відчутна орієнтація на структуру й поетичну семантику “Пастушого календаря” Е. Спенсера.

Майкл Дрейтон присвятив свої еклоги Роберту Дадлі (1532-1588), відомому патрону письменників і поетів, у тому числі й самого Спенсера. Ці еклоги за змістом нагадують поетичний маніфест і написані у спенсеровій манері. Тематичний спектр “Пастушого вінка” широкий. Так, наприклад, третя еклога містить апологетику королеви Єлизавети, четверта – погребальну пісню на смерть Елфіна (Філіпа Сідні), у п'ятій – представлені міркування про стан сучасної поезії у вигляді діалогу між двома персонажами Мотто й Роландом.

Цикл еклог укладений у такий спосіб, щоб п'ята еклога займала центральне місце в творі та слугувала ланкою між чотирма першими і наступними чотирма еклогами. Це дало можливість створити ефект вінка поезії. На думку дослідника Р. Гардіна, “мудрість поезії гарантує, що сцени, які грають в чудовому англійському театрі увійдуть у вічність, тому що, представлені в словах мудреця, вони [перебувають – *М. Ш.*] – у божественному ореолі мистецтва” [8, с. 137–147]. Образи та їхнє ідеологічне навантаження свідчать про те, що автор “Пастушого вінка”, як і його видатний попередник і вчитель, дотримувався позицій визнання високої соціальної функції поезії. Саме спенсерівська орієнтація на те, щоб поетичний текст впливав на розуми співгромадян, змушував їх замислитися над реаліями громадського життя й політичної ситуації в країні, відчувається в загальному пафосі твору М. Дрейтона.

Два інших послідовники Е. Спенсера, поети Дж. Візер і В. Брауні, наслідували свого вчителя головню у сфері жанрово-стилістичній. Їхнім спільним твором є збірка “Пастуша сопілка” (1614), яку вони написали в спенсерівській манері. “Пастуша сопілка”, як і деякі інші твори Дж. Візера й В. Брауні, демонструє читачеві віртуозну майстерність у зображенні любовних почувань і картин природи. У цьому, безперечно, відчувається прагнення вищезгаданих поетів наслідувати Спенсера.

Дж. Візер написав п'ять пасторалей під загальною назвою "Пастуше полювання" (1615). Поет (в образі головної діючої особи Філарета) описує "полювання лисів, вовків і "звірів від молитви" (образливо), які завдали йому багато прикростей із владою" [12, с. 337–345]. У четвертій еклозі циклу, вихваляючи поезію "друга Вілли" (Вільяма Брауні – *М. Ш.*), Дж. Візер возвеличив силу поезії як таку, подібно до того, як це робив його "вчитель" у жовтневій еклозі свого "Пастушого календаря". Суголосність цих рядків поета з пасажем, який Е. Спенсер вклав в уста пастуха Пірса [15, с. 174] є очевидною. Дж. Візер переконаний у божественній природі поетичного натхнення й ототожнює насолоду, що здатна подарувати людині Поезія, з найбільшою радістю й сенсом життя [6, с. 122].

Вільям Брауні написав поему "Британські пасторалі" (I книга - 1613, II книга - 1616) – стилістично вишуканий, але структурно неузгоджений твір, який веде читача в світ любовних переживань персонажів, зокрема, героїнь Марини і Селії. Дія поеми відбувається на лоні прекрасної природи, схожої на казку, красу якої оспівують пасторальні герої. Пастораліями В. Брауні захоплювався Дж. Мільтон, твори якого "Алегро" і "Люсідас" містять, на думку укладачів кембриджської історії англійської американської літератури, відгомони й наслідування Спенсера [16]. Зв'язок В. Брауні зі Спенсером найбільше чітко виявляється на рівні тематики й системи образів персонажів.

Брати Фініс Флетчер (1582–1650) і Джиль Флетчер (1588–1623) і їхній кузен Джон Флетчер (1579–1650) – яскраві представники Кембриджської групи послідовників "поета поетів". До творів, які вийшли з-під пера Ф. Флетчера, відносять поему "Британська Іда" (1628), яку раніше приписували Спенсеру, й не менш відому поему "Пурпуровий острів" (1633) – головний твір автора, який алегоризує людське тіло й розум. Пропонуючи читачеві детальний опис людського тіла, поет звернув увагу на розум і перейшов до розгляду всіх гідностей і вад людини. Автор дуже вдало змалював невеликі алегоричні зображення.

Ці дві поеми Ф. Флетчера є найвагомішими у творчості автора, який працював у спенсерівській манері. "Британська Іда" – це любовна поема, складається з шести частин, за сюжетом нагадує шекспірівську поему "Венера і Адоніс"; вона написана восьмистроковою строфою з римою *ababbccs*, яка нагадує спенсерову строфу (рима *ababbcbcc*).

Обидва Флетчери були занурені в поезію Спенсера й продовжували його традицію. У творах братів Флетчерів простежується багатослівність "поета поетів". Використання у їхній творчості алегорії, варіативності строфіки, на думку Дж. Каддон, укладача словника літературних термінів і літературної теорії, "є відлунням, найчастіше прекрасним відлунням, його (Спенсера – *М. Ш.*) музики" [3, с. 688].

Читацький інтерес до творів "поета поетів" та постійна увага колег по письменницькому цеху сприяла неабиякій зацікавленості з боку літературних критиків того часу. Відомо кілька робіт, у яких фігурує ім'я Е. Спенсера. Найбільш фундаментальним з літературно-критичних творів того часу можна вважати книгу Дж. Паттенгема ("The Art of English Poesie" (1589)), автор якої присвятив декілька сторінок огляду творчості поета. Розглядаючи "Пастуший календар", Дж. Паттенгем зацентрував увагу на тому, що "пасторальна поезія повинна бути першою серед інших, випереджаючи сатиричну комедію й трагедію, тому що ... пастухи й підпаски збиралися разом і спілкувалися,

коли випасали свої череди й отари на спільних луговинах і нивах, і це було першим дружнім спілкуванням ... Але, незважаючи на все це, я заперечую, що Еклогу треба вважати першою й самою древньою формою поезії; я переконаний, що Поет вигдав Еклогу багато пізніше від інших драматичних поем не для того, щоб імітувати або показати простуваті манери закоханих і розмови, а, прикриваючись простими людьми й грубуватою мовою, натякнути на більші цілі й поміркувати над ними” [13, с. 30].

Як бачимо, вже сучасники Е. Спенсера визнавали значимість пасторальних жанрів, усвідомлюючи наявність у них імпліцитних значеннєвих конотацій, припускаючи, що пастораль здатна приховувати під простою буденною оболонкою щоденності серйозні теми, значиму проблематику й глибокі ідеї. Сучасник Спенсера Бен Джонсон (1572–1637), незважаючи на те, що називав пастораль свого століття “простою, вульгарною й, отже, огидною”, звеличував Спенсера до рівня із Шекспіром, як винахідника “плавності й гармонії англійської мови” [10, с. 35].

Доволі цікава ситуація сприйняття творчості Е. Спенсера була у його видатного сучасника Філіпа Сідні, авторитет якого на єлизаветинському Парнасі вважався незаперечним. Йдеться про те, що Спенсер ставився до автора “Аркадій” із пієтетом та щирим захопленням, сприймаючи його як взірць для наслідування. У своїй творчості Е. Спенсер багато запозичив у Філіпа Сідні й символічно визнав це, присвятивши йому свою першу поему “Пастуший календар”. Через свою природну скромність зізнався в листі до свого друга Габрієля Гарві, що побоювався “перенаситити шляхетний слух” свого патрона, вважаючи свою поезію “занадто нешляхетною для такого вельмишановного пана, як його світлість” [17, с. 16]. Сідні на це відповів, що побоювання Спенсера були безпідставними [4, с. 97]. У роботі “Захист поезії” він дав доволі високу оцінку “Пастушому календарю”, визнаючи твір Е. Спенсера вартим читацької уваги. Водночас, Сідні зробив одне слушне зауваження стосовно спенсерової стилістичної орієнтації на відтворення архаїчної простоти мови, якою спілкуються селяни (як підлаштовується поет під прадавню грубу мову, “наслідує стиль старої сільської мови”) [14, с. 97].

Цю новацію Спенсера автор поезики сприймав доволі критично, оскільки, на його думку, жоден із визнаних майстрів пасторалі – ані Теокрит у греків, ані Вергілій у римлян, ані Саннадзаро у італійців – не вдавалися до подібних стилізацій. Отже, з одного боку, схвалення Сідні робить популярним пасторальний жанр, а, з іншого боку, його засудження “селянського” у мові, застерігало тих, хто пробував писати в цьому жанрі за прикладом Спенсера [11, с. 213].

Після смерті, протягом 1610–1640 років, Е. Спенсер був майже забутий навіть на батьківщині. І цьому факту є пояснення, яке увиразнює амбівалентність рецепції творчості великого поета. Читач більше не читав твори Е. Спенсера, чиї естетичні смаки не вписуються ні в бароко з його екзальтованими героями, які перестали вірити в зміст і мету життя, ні в класицизм, що декларує орієнтацію на розум і філософію, а стихію почуттів не вважає пріоритетом зображення у поезії. У цей період критика про нього вже не згадувала, але багато поетів, як і раніше, вбачали в ньому вчителя й зразок для наслідування, продовжували захоплюватися особистістю й запозичати певні поетологічні риси творчої спадщини Е. Спенсера.

Показова в цьому сенсі згадка про Е. Спенсера на сторінках історіографічної праці Вільяма Кемдена “Смерть Спенсера” (1635). Історик назвав Е. Спенсера од-

ним із найвизначніших поетів Англії і поставив його поруч з Джефрі Чосером [2, с. 661]. Найпотужнішим відлунням слави Е. Спенсера в літературі першої половини XVII сторіччя можна вважати ліричний панегірик Вільяма Брауні (1588–1643) під назвою “Хвала Спенсерові”. Автор перераховував заслуги “поета поетів” (оспівування героїчних лицарів казкової країни, Коліна Клаута за допомоги мелодійних рим), назвав його вірші елегантними, а самого Е. Спенсера найпрекраснішим поетом.

Тож, як бачимо, для цього етапу рецепції літературної спадщини й творчої особистості Е. Спенсера характерне домінування апологетично-наслідувальної тенденції, яка сприяла появі оригінального образу-іміджу поета. Складовими іміджу є такі риси, як усвідомлена відповідальність поета перед суспільством, новаторство поетичних пошуків, непересічна художня оригінальність. Саме ці характеристики Е. Спенсера як талановитого літератора визнали вже його сучасники, а той факт, що кількість його послідовників – так званих спенсеріанців – була доволі значною, дає підстави вважати ці риси затребуваними в його час. Ідеологічні конотації спенсерового іміджу дають можливість відчутти магістральну спрямованість тогочасного соціокультурного контексту: література починає відігравати все помітнішу роль у формуванні світоглядних, політичних, естетичних уявлень соціуму, поезія набуває нового семантичного навантаження (згадаймо міф про Єлизавету як культурний конструкт, генетично укорінений у “Королеві Фей”), надаючи поетові особливого статусу – соціально значимої персони, причетної до формування і артикуляції владного дискурсу. Відтак, дослідження рецепції творчості Е. Спенсера дає підстави говорити про те, що інтерес до його літературної спадщини не згасає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурова И. И. “Малые поэмы” Эдмунда Спенсера в контексте художественных исканий елизаветинской эпохи: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: спец. 10.01.03. “Литература народов стран зарубежья” / И. И. Бурова ; Санкт-Петербургский государственный университет – СПб., 2008. – 46 с.
2. Camden W. The Death of Spenser // Edmund Spenser’s Poetry. Authoritative Texts. Criticism / [ed. by H. MacLean, A. L. Prescott]. – New York. London : Norton & Company, 1993. – 691 p.
3. Cuddon J. A. The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literart Theory / J. A. Cuddon. – Penguin Books, 1991. – 1024 p.
4. Duncan–Jones K. Sir Philip Sidney / K. Duncan–Jones. – Oxford : OUP, 1989. – 204 p.
5. Encyclopedia Britannica / [11th Ed.]. – Cambridge : Cambridge UP, 1910. – Vol. XXV. – 923 p.
6. English Verse / [ed. by W. Peacock]. – London: Oxford UP. Amen House. 1961. – 416p.
7. Grundy J. The Spenserian Poets: A Study in Elizabethan and Jacobean Poetry / J. Grundy. – New York : St.Martin Press ; London : Edward Arnold, 1969. – 224 p.
8. Hardin R. Michael Drayton / R. Hardin // The Popular School / [ed. by T. P. Logan and S. S. Smith]. – Lincoln : University of Nebraska Press, 1975. – 215 p.
9. Hunt L. The Wishing-Cap Papers / L. Hunt / [ed. by J.E. Babson. – Boston : Lee & Shepard, 1873. – 456 p.
10. Introduction // The Poetical Works of Edmund Spenser / [ed. J.C.Smith and E.de Selincourt]. – London : Oxford Standard Authors, 1961. – 516 p.

11. *MacLean H.* Edmund Spenser's Poetry / H. MacLean. – New York : Norton, 1968. – 864 p.
12. *Pritchard A.* Abuses Stript and Whipt and Wither's Imprisonment / A. Pritchard // Review of English Studies, 1963. – №14. – 368 p.
13. *Puttenham G.* Arte of English Poesie, 1589 / G. Puttenham. – Menston: The Scolar Press Limited, 1968. – 296 p.
14. *Sidney P.* A Defence of Poetry / P. Sidney / [ed. with an introduction and notes by J.A. van Dorsten]. – London : Oxford U.P., 1971. – 128 p.
15. Spenser's Pastorals: The Shepheardes Calendar and Colin Clout / [ed.by N.J.Hoffman]. – The Johns Hopkins UP, 1977. – 165 p.
16. The Cambridge History of English and American Literature in 18 Volumes (1907-21). Volume IV. Prose and Poetry: Sir Thomas North to Michael Drayton. – Режим доступу: [<http://www.bartleby.com/cambridge>].
17. The Cambridge History of English and American Literature / [ed. by A.Ward and A.Waller]. – Cambridge, 1985. – Режим доступу: [<http://www.bartleby.com/cambridge>].

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

RECEPTION CREATIVE PERSONALITY AND LITERARY HERITAGE OF EDMUND SPENSER (IN TERMS OF DIACHRONIC)

Marina Shcherbyna

*Dniprodzerzhynsk State Technical University,
Dniprobudivska St, 2, Dniprodzerzhynsk, Dnipropetrovsk Region, Ukraine, 51918,
e-mail:languages215@ukr.net*

The abstract describes the first period of reception of the distinguished English Renaissance poet Edmund Spenser's creativity, which is indicated by the forthcoming of the number of followers of Spenserian tradition. The forthcoming of the followers of Edmund Spenser shows that academic interest of literary heritage and the poet himself is entirely legitimate.

Key words: reception, "Shepheardes calendar", Spenserian tradition, allegory, topos, discourse.

**РЕЦЕПЦИЯ ЛИЧНОСТИ И ЛИТЕРАТУРНОГО НАСЛЕДИЯ
ЭДМУНДА СПЕНСЕРА
(В АСПЕКТЕ ДИАХРОНИИ)**

Марина Щербина

*Днепродзержинский Государственный технический университет,
ул. Днепростроевская, 2-а, г. Днепродзержинск, Днепропетровская обл., 51918,
e-mail: languages215@ukr.net*

Рассмотрено первый период рецепции творчества Едмунда Спенсера, выдающегося английского поэта эпохи Ренессанса, который связан появлением ряда последователей спенсеровой традиции. Появление последователей Эдмунда Спенсера свидетельствует, что научный интерес к литературному наследию и личности самого поэта есть целиком закономерным.

Ключевые слова: рецепция, “Пастуший календарь”, спенсерова традиция, аллегория, топос, дискурс.